

Jerzi Tréder

Nôuczanié kaszëbsczégò jãzëka : historyczny cèchùnk

Acta Cassubiana 17, 152-159

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nôuczanié kaszëbsczégò jãzëka – historiczny céchùnk

Przed ôpisanim krótczych dziejów i zastrzegów nôuczaniò kaszëbsczégò jãzëka jakno przedmiotu w szkòle (tj. ùczbë jãzëka i lëteraturë), kònieczné je nôpiérwi ùkòzanié swiadë apartnoscë kaszëbiznë westrzód jãzëków i dialektów na Pòmòrziem w strzédnëch wiekach i ùprocëmniëniò do kaszëbsczégò jãzëka państw, w jaczich Kaszëbi tedë i pózni żëlë.

1. Dzysdniowé **dialektë kaszëbsczé** – i sztòltëjący sã na jich spòdlim òd pòłowë XIX w. (Floriòn Cenòwa) **kaszëbszi jãzëk lëteracczi** – wëchòdają z dialektów rozpadli w IX w. prasłowiańszci jãzëczny jednotë. Ju òd kòl 1000 r. Kaszëbi i jich mòwa dostałë sã pòd cësk (interferencje) pòwstòwającégò państwa pòlszczégò i pòlszczégò jãzëka abò pòd pòliticzny i jãzëczny cësk niemiecchi. Zdaniã niechtërnëch lingwistów (np. W. Mańczòk) pòlszci cësk zdecydowòł, że kaszëbszci stòł sã z czasã dialektã pòlszczégò jãzëka. Dowòdã tegò bëlëbë pòspòlné z pòlszczim jãzëczné inowacje, jak np. *ra-* > *re-* (*remiã*), *t' d' > ć dź*, tzw. zòstãpnò dlugòta czë przegłosë samòzwãków, pòtemù jich pòchilenié itd. Znòw kaszëbizna jakno jãzëcznò periferiò Słowianiznë dlëzi chòwała niechtërnã archajiznã, jak: karno **tart* (np. *barda*), zeńdzenié sã sonantów **l' i *l* (np. *wòlk*), jakò parłãczëła kaszëbszci z dialektama Słowiòn bòltëcczych i z Pòłabiã, z jaczim kaszëbskò mòwa twòrzëła *contineum*. Pòjawiłë sã téz w kaszëbszczim swòjszczé inowacje, jak np. zwãżenié nieprzegłosz. ps. **ę > i* (XII w.), np. *trzisc*.

Dlòte strzédnowieczny mieszkãncowie Pòmòrżégò i jich sãsadzë, np. Wiòlgòpòłanie, mòglë jesz nie dostrzegac wikszich apartnosczy midzë pòlszczim a pòmòrsczczim (kaszëbszczim), jak to wëchòdò z J. Karnowsczégò¹ przezërkù zòpisków kronikarzi (Nestor, Długòsz, Kromer). Dopierze nowé systemòwé znanczi, jak np. kaszëbienié, tj. swiãrdzenié *ś ź ć dź > s z c dz*, np. *sedzec* czë tzw. *ə* (*szwa*) z krótczych *ĩ ý ũ* (np. *lës, rëbë*), taczé wrazenié ju robiłë.

¹ „...dawniej między kaszubszczyzną a polszczyzną żadnej różnicy nie upatrywano” (òb. przedrëk: Janowicz, *Zdania o stosunku językowym ludności polskiej do kaszubskiej*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, 2006 s. 149–169).

Równak w cządze Refòrmacji (1517) swiäda apartnoscy kaszĚbszczégò òd sąsédnĚch dialektów i ju tej mòcno rozwiti ògłowi pòlaszĚznĚ westrzòd miesz kańców Pòmòrzégò bëła dobrze pòstrzégònò. ParlãczĚło sã z tim m.jin. roz-apartnianié pòzwów: *Pòmòrzóni* (òd *Pòmòrzé*, 1046), *KaszĚbi* (*Cassubie*, 1238) òkòma – ze stronĚ Niemców – *Wenden* (= Słowianie zòch.) i *SłowińcĚ* (òd *słowò* lub *Słowiòn*, 1586). Dowòdama na to sã nòstarszĚ „kaszĚbszczĚ”, drĚkò-wónĚ we Gduńskù, ksążczy: SzĚmòn Krofej *Duchowne piesnie M. Lutra...* (1586) i Michał Pòntanus (Brüggemann) *Mały Catechism M. Lutra* (1643), w chtĚrnĚch nalòzają sã bòkadné filologicznĚ zaswiòdczenia jãzĚczny apart-noscĚ nòmni òd pòł. XVI w. (pòznónĚ pò jich òdkrĚcym w k. XIX w.), czej zajistniała kòniecznosc tlòmaczeniò religijnĚch tekstów w ti mòwie – i ò ni deklaracje wprost Krofeja i Pòntanusa, np: „aby potim wiĚce potrzebnych KsiĚgow w te mowie wylozono y wiednoscy kazania słowa Bozego...” (Krofej).

2. KaszĚbi nigdĚ ni mielĚ samòstójnoscĚ pòliticznj i administracyjnj, nòlĚżącĚ do Pòlszi abò cządowò do Niemców. Ni mielĚ tej zòdny gwòsny reprezentacji, gwòsny instytucji, téz kùlturowi, edukacyjnj czĚ religijnj. Kòscòł przed Refòrmacją jakbĚ nie widzòł jãzĚczny apartnoscĚ KaszĚbów, dopiĚrze Refòrmacja, prowadzącò ewangelizację w nòrodnĚch jãzĚkach, tegò „sã dopa-trzĚła”, m.jin. z prakticznĚgò pòzdratkù, tj. mòzłĚwòtã dogadiwaniò sã z wiĚr-nyma, np. kòzania, katechizacja itd. GermanizĚjącĚ sã pòmaliĚ i w mirze Pòmò-rzĚ ZòchòdnĚ òstało tej pòdzielonĚ na 3 òkòla pòdlug znajomòscĚ westrzòd mieszkanców jãzĚków: niemiecczégò i kaszĚbszczégò. NòbòzĚństwa, kòzania i kònfirmacja w kaszĚbszczim – òkòma niemiecczégò – zaplanowònò òstała le w òkòlim zajimónym przez Słowińców i Kabatków, tj. w SłĚpszczim i Lãbòrszczim.

PrzĚwòłac tu przĚnòlĚgò – jakno przimiòr – òcenã kaszĚbszczégò jãzĚka i ùprocĚmnieniĚ do niĚgò pastora G.L. Lorka z Cecenowa z 1821 r.: „KaszĚb-szci jãzĚk pòchòdò òd słowiańskò-wendijszczégò, w dzysĚszym sztòłce je òn pò pròwdze le òsoblĚwim dialektã pòlszczégò jãzĚka, apartniącym sã òd niĚgò òrtã wĚmòwĚ i doraznikòwanim wĚrazów... (...) ZòkrãzĚ słowiznĚ òbjimò w jawer-noce le przedmiotĚ i pòtrzebĚ codniowégò ùziwaniò. W taczich òbrĚmiach, jak kùnszt czĚ rzemiãstò, nòuczci i religia wspòmògò sã òna słowama z jãzĚka pòl-szczégò abò niemiecczégò. Z ny przĚczĚnĚ jãzĚk KaszĚbów stòł sã baro zepsĚti, znisztòłcony i le sobie pòtrzĚbny, a dlò pròwdzĚwĚch Pòlòchów colemało czĚsto niezrozumiałim. Nògòrzi mò sã tu religijnj pòzdratk. KaszĚba ùczy sã katĚchizmù napisónĚgò w czĚsti pòlaszĚznie, grĚbĚgò i wieloznacznĚgò, czĚsto dogmaticznĚgò; czĚtò pòlskã Bibliã, spiĚwò w kòscele z arcĚpòlszczégò pies-niòka; nie rozmiĚje równak niezrechòwòno wiele słów i zwrotów. SłĚchò niedzĚlnĚgò kòzaniò pò pòlskù: ni mòzĚ równak zrozumĚc jegò wĚmòwĚ i zam-kłoscĚ, chòcbĚ z jãzĚcznĚch przĚczĚnów. ŻlĚ je ùtcĚwi, to przĚznòwò sã do tegò (...), „zĚ ni mòzĚ kòzaniò” – jakno sã wĚpòwiĚ – „złòzĚc do kùpĚ”. ŻlĚ mò to nieszczĚscĚ, zĚ jegò pastor, zĚbĚ mògl òbjac ùrzãd, nauczil sã z pòlaszĚznĚ

czegôs w pòspiechù: to zło bådze wiksze, a òn zdzeczje do nędzi”². Jak widzeć, dlô Lorka i „częstô pòlaszżna bëła „grëbô i wieloznacznô”! Przë ti leżnoce wëpòwiôdô sã ò kaszëbiznie pastorów i ò tim, że Kaszëbi jak nôchùtci mùszą pòznac niemiecczi!

Nie dzywi tej wcale, że ni ma z tego czasu żódnëch dokùmentów ò nòuczanim kaszëbszczégò³, tj. jaczis ùstawë, ùchwałë, zarządzeniò, programù, ùczbòwnika... Czë za taczì dokùment mòże ùznac tłómaczenië przez Lorka niemiecczi czëtónczy *Die Mutter und das Kind* (1835, 1836)⁴. Wątplëwi je baro òrt dobiëranìò pastorów pòdobno ze znajomòscã kaszëbszczégò, czedë barzi gwësno chòdzëło ò pòlsczi. Sóm Mrągòwiusz bëlbë tu dobrim przimiarã: kaszëbszczégò nie znòł. W lësce Lorka do Mrągòwiusza czëtómë: „...kaszëbskô mòwa – pòzbawionô gramaticzny bûdowë – je nieprzëdatnô do abstrakcyjnych przedmiotów, na przimiòr do nòuczi religii, i że Kaszëba nie rozmieje ùstòlcony pòlaszżnë Biblii, kancjonãtu czë kòzaniów, òdgadëjącë le wiele i na nen òrt twòrzi sobie czãsto falszëwë i milné pòchwòtë...”⁵.

F. Cenòwa – prekùrsor kaszëbsczi pismieniznë i òglowi kaszëbiznë, równoprawny jinym jãzëkóm swiata – nigdzie nie nadciznał ò nòuczanim kaszëbszczégò w tim czasie. H. Derdowsczi nawetka ni mógł so taczì mòzlwòscy wëòbrazëc, nawòlujacë Kaszëbów do bëlniëzi nòuczi pòlsczczégò. A. Majkòwsczi kòle 1908 r. i młodokaszëbi nie ùjimelë tego problemù w swòjich programach.

W czasach II Rzeczpòspòlëti (1918–1939) nòuka takò téz nie bëła mòzlwò z „pòlsczi racji stanu”, chòc zrzesziñcë załòzëłë Zrzeszenie Regionalne Kaszubów (1929), równak pòlsczé władze – jak dòwni prëscczë – szkòlnëch aktiwnëch na kaszëbsczi niwie przesëdleł w jinë stronë Pòlsczi, co spòtkãło m.jin.

² G.L. Lorek, *Zur Charakterisierung der Kaschuben am Leba-Strome / Charakterystyka Kaszubów nad Łeby*, Treptow 1821, [w:] *Niemcy o Kaszubah w XIX w. Obraz Kaszubów w pracach G.L. Lorka, W. Seidla i F. Tetznera*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2009, s. 58-59. Na s. s. 60 czëtómë: „Codniowi jãzëk lëdu je baro rozwlokli, zlé nie gòdò sã chùtkù, brzëmi òn w swòji jednostajnosce òbrzëdlëwie. Doraznik w trzësëlabicznych wërãzach je wiedno na pierszi sëlãbie, co spròwiò, że mòwa pòdskakiwò. Biatczy nie mówią: òne wrzeszczã i sã nie do wëtrzymaniò z ti przëczëñë. Mò sã wrazenië wieczny, zacãti kłòtni.”

³ Sprawë wywołał W. Bobrowski, *Głód rodnej mowy, czyli rzecz o Kaszubskiej Szkole na Głodnicy*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, pod red. K. Kossak-Głòwczewskiego, Gdańsk 1999, s. 152, gdzie napisał o tym, że w 1837 r. „pruskie Kolegium Szkolne w Królewcu wydało zarządzenie usuwajacë jëzyk kaszubski ze szkòł ludowych rejencji gdańskieji i zastãpienie go niemieckim”, powòlujacë sië przy tym na prace J. Szewsa, które dotyczã wszakże tylko jëzyka pòlsczkiego. Notabene, memoriał K.C. Mrongowiusza i G. Gizewiusza do Fryderyka Wilhelma IV z 1842 r. także dotyczył obrony jëzyka pòlsczkiego na Mazurach i Pomorzu.

⁴ Z. Szultka, *Nowe źródła do dziejów Kaszubów i ich jëzyka w I połowie XIX wieku*, „Rocz. Gd.”, LIV/1 1994, s. 162-167.

⁵ Por. H. Popowska-Taborska, *Cecenowski pastor Gottlieb L. Lorek o mowie kaszubskiej do Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza*, „Rocz. Slaw.”, L 1997, s. 105-08.

S. Bieszka i J. Trepczika⁶. Nie bëło to téż do pòjãcò w czasach Pòlsczi Rzecz-pòspòlëti Lëdowi, temù téż „wëdarzenim” bëło – pò rujanie 1956 r. – wëdanié A. Labùdë *Słowniczka kaszubskiego* (PZWS 1960) i ksążki F. Sãdzëcczégò *Jestem Kaszubą* (LSW 1955). S. Bieszka i J. Rompski robilë nad lekcjama kaszëbszczégò pt. *Kaszëbizna w checzowi uczbi* (1958). Dopierzë pò 1956 r. w szkòłowëch programach nalazlë sã elementë kùlturë i mòwë mieszkãnców regionów Pòlsczi, w nym Kaszëb.

Dzejajãcé òd 1956 r. Zrzeszenie Kaszubskie (pòtemù ZK-P) dopierzë pò strajkach 1980 r. i „Solidarnoscë”⁷ zgłosëło 3 **pòstulatë**: 1. wprowadzenié przedmiotu „wiëdzò ò Pòmòrzim” (historiò, lëteratura i jãzëk kaszëbsczi); jinò wiëdzò miała bëc pòdòwóno na jinëch lekcjach; 2. przëszëkòwanié programów i ùczbòwników; 3. sztòlcenié szkòlnëch negò przedmiotu. Jich realizacja òstała przerwónò przez wòjnowi czas (1981–1983) i zaczãła sã znòw w 1991 r., czëj szlë rozmòwë ò tzw. regionalizacji nòuczaniò i rëszëło w ÙG pierszé Pòdiplomòwé Studium Wiëdzë ò Pòmòrzim (1982). Pòzni pòwstała Kaszëbskò Spòdlecznò Szkòła w Głòdnicë pòd Strzëpczã i Kaszëbsczé Liceum Ógłowòstòlãcã w Brusach (1991). Kòscòł gduńsczi w 1993 r. ùregùlowòł liturgiã słowa pò kaszëbskù. Pierszi szkòlny z certifikatama zaczãlë robic w 1999 i 2000 r., a pierszi ùczbòwnik ùkòzòł sã w 2001 r. Òd negò czasu mòże gadac ò nòuczanim kaszëbiznë w szkòle, jesz w baro wãszcim zòkrãzim, a jegò zwikszenié nastãpiło pò ùstawie Sejmù RP z 2005 r., ùznajãcy kaszëbsczi za jãzëk regionalny, chtërna na państwo nakłòdała òbrzeszk òpieczy nad kaszëbsczim jãzëkã i kùlturã. Pòwstała téż Radzëzna Kaszëbszczégò Jãzëk (2006).

Nòuczanié kaszëbszczégò je tej sprawã baro nowã, dërajãcã ledwie 30 lat, zlë liczëc òd 1981 r., àle ledwie 15 lat òd pierszich szkòlnëch z certifikatama i wëdrëkòwaniò ùczbòwnika (1999). Òd mòmentu pòwstaniò mòzłëwòscy – przez zmianã zastrzegów pòliticzno-spòlëznòwëch – Kaszëbi nadròbiajã dziejowé zaległocë, zwëskùjãcë ùròbk minionëch pòkòleniów, np. w zòkrãzim rozwiju piãkny lëteraturë. Czëj zdãżëlë?

3. Szkòłowò edukacjò jakno gwarancjò przëkazywaniò kaszëbszczégò jãzëka

Prëkazywanié mówiony na co dzëń kaszëbiznë w rodzëznie w latach 1980–90 ju wnet ùstało i całò nòdzeja ji ùtrzymaniò i rozwicò zanòlégò terò od nòuczni kaszëbszczégò jãzëka w szkòle. A na samym zòczãtkù bëło szëkòwanié kadrë na pòdiplomòwëch studiach: a) dwasemestralné Studium Pòdiplomòwé Wiëdzë ò Pòmòrzim dzejało w Instrukce Filologii Pòlsczi ÙG (1982–1985, dlò kòl 20 slëchińców, òbjimajãcé 250 gòdzyn, jedna edicjò w Brusach; czer.

⁶ F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, Gdańsk 1982, s. 178 i 190.

⁷ Przër. J. Treder, *Niektóre inicjatywy w dziedzinie edukacji regionalnej na Kaszubach*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości...*, s. 27.

J. Tréder i Û. Kęsykòwò); b) Studium Edukacji Regionalny i Alternatywny w Institute Pedagogiczi ÛG (1995–2000; czer. K. Kòssak-Głòwczewsczi), realizowóné w Serekòjcach i Wejrowie; c) Institut Filologii Pòlschi ÛG i Kòlegium Nòuczaniò Cèżèch Jãzèków przeprowadzèłè dwasemestralné Studia Pòdiplomòwé Kwalifikacyjné Pedagogiczno-Metodiczné Nòuczaniò Kaszèbsczégò Jãzèka (2000/2001), jaczé skùnczèło 41 slèchińców, a pòtemù trzèsemestralné 2002–2004, jaczé skùnczèło 51 slèchińców; d) studia pòdiplomòwé w ÛG (2008/2009?) i AP w Slèpskù (2010/211) prowadzèła Ròza Wòsòk-Slèwà. Programòwò i òrganizacyjno bëlè òne przègòtòwóné przez Kòmisjã Òswiatè przè ZG ZK-P (m.jin. Wanda Czedrowskò, Renata Mistòrz, Danuta Pioch) pòspòł z wèbrònymi uczalima ÛG, òsoblewie prof. Haliną Staszòk.

W IFP ÛG dòwni czile razy òdbiwòł sã lektorat kaszèbsczégò jãzèka, prowadzony przez M. Cèbùlszczégò i R. Wòsòk-Slèwã; na jegò spòdlim pòwstòł ùczebnik *Kaszubski jèzyk literacki. Podrècznik dla lektoratów* (1992). Na Wèższì Szkòle Pedagogicznì w Slèpskù IV rok filologii pòlschi miòł przedmiot „jèzyk i kultura Kaszub” (1992–1995), chtèren prowadzyl J. Tréder, a w latach 1998–2000 téz na studiach pòdiplomòwèch w Bòltècczi Wèższì Szkòle Hùmanistycznì w Koszalinie.

Dzys na Wèdzèlu Filologicznym ÛG we Gduńskù kòntinuacją wczasnì prowadzonèch sã 3-semestralné *Studia podyplomowe Nauczanie jèzyka kaszubskiego*, czeròwóné przez dr Justinã Pòmierskã: 1. edicjò w r. ak. 2012/13 – 29 absolwentów; 2. edicjò w r. ak. 2013/14 – 9 slèchińców.

W Akademii Pòmòrszì w Slèpskù bëlò i je realizowóné trzèsemestralné Studium Podyplomowe Kwalifikacyjne Metodycznò-Kulturoznawcze Jèzyka Kaszubskiego wg programù Daniela Kalinowszczégò i Adeli Kùik-Kalinowsczi: 1. òd sèwnika 2009 do gòdnika 2010 r. – 54 slèchińców; 2. òd lèpińca 2010 do gòdnika 2011 r. – 60 slèchińców; 3. òd sèwnika 2011 do gòdnika 2012 r. – 28.

Edukacjò ta je czèsto dobrowòlnò, òbjimò dzeckò na žèczeniè starszych. Procent dzecy uczącèch sã kaszèbsczégò z rokù na rok rosce, ale jesz wiedno je barò nisczi. W szkòłowim rokù 2004/2005 wèndszòł òn trochã wicy jak 1,0% ùczniów w całi òbèndze i òbjimòł kòl 10% spòdlowèch szkòłów (5 tès. ùczniów), kòl 30 gimnazjów (1345 ùczniów) i 3 szkòlè strzédné (261 ùczniów). Razã tej ùczèło sã pèrznã wicy jak 6,5 tès. dzecy i młòdzèznè. W 2012 r. ùczèło sã jich ju kòl 12,5 tès. Òcena je wliczònò do strzédny. Wèmòdzi szkòłowé, razã z maturama, nie sã równak za wèsoczé. Maturã tzw. kaszèbskã, òd ny pierszi z 2005 r. (14 ùczniów), zdało ju wicy jak 100 lèdzy; w r. 2012 przèstãpiło do ni 41 ùczniów, w 2013 – 33, a w r. 2014 – 22.

Ze spòdlècznèch pierszò bëlà Kaszèbskò Spòdlècznò Szkòlà (czerownik-załòzca Witold Bòbrowszì) w Głòdnicè (òd 1991 r.), z kaszèbsczim jãzèkã wèkładowim (!), a ze strzédnèch apartniło sã Kaszèbsczè Liceum Òglowòstòlècãcè w Brusach (1991). Wèrazno mało bëlò i wiedno je strzédnèch szkòłów. Gminè dostòwajã na ùczbã kaszèbsczégò jãzèka w szkòlach niemało dètków, np.

w 2014 r. razã jaż 117 milionów złotych, a w szkòłowym rokù 2013/2014 ùczëło sã 17147 ùczniów w 426 mòlach; wëjimkòwò taczì mòle sã w pòwiòtach pùczim i wejrowsczim, lãbòrszczim, slëpszczim, jak téż w Trójmiesczym⁸.

Nòukã jãzëka ùcãziwò felënk normatiwny gramaticzi kaszëbsczì napisóny w całoscë pò kaszëbskù. Pòstrzédno parlãczì sã to ze słabim jesz wiedno stopniã normalizacji jãzëka. Jaczis zòczątk gramaticzi na szkòłowé pòtrzebë òtemknãlë materialë cyklu *Najò Ùczba. Edukacyjny dodòwk do „Pomeranii”* (òd r. 2001).

Za mało je ùczbòwników i metodicznëch materialów, jak np. *Ùczba kaszëbszczégò jãzëka w szkòle. Materialë dlò szkòlnëch. Programy, rozkłady, konspekty i scenariusze* (2001); *Ùczimë pò kaszëbskù. Materialë dlò szkòlnëch. Rozkłady, konspekty i scenariusze* (2004) czë *Scenarniczi ùczbów kaszëbszczégò jãzëka* (2011). Felëje materialów do gwòsny nòuczi jãzëka z platów CD i DVD, a czekawé platczì przëszëkòwóné przez Tomasza Fopkégò: A. Majkòwsczi *Żécé i przigòdë Remùsa* (2011) i *Ò panu Czòrliëszim, co do Pùcka pò sécë jachòl* (2012) – nie realizëją dzysëszì fòneticzny normë kaszëbsczì. Przëbòczëc téż nòlëzi platczì z artisticznyma spiëwama: a) *Ptòszkòwie na lëpie. Pieśni z Kaszub południowych* (2007) – to sã rekòstrukcje (!) mòwë z zòpisów Ł. Kamiënszczégò (1936), wëkònonò przez Anã Fabrello i Grzegòrza Kòłodzeja; b) *Kaszëbë w artisticzny piesni* (2014) – platë àutorsczë Aleksãdrë Kùcharsczì-Szefler – w wikszoscë piesni artystka respektëje dzysdniowã jãzëcznã normã.

Mało je wiedno dobrze przëgòtòwónëch szkòlnëch. Dzysdniowi szkòlny (kòl 400?) sã colemało absolwentama pòdiplomòwëch studiów (na ÙG we Gduńsku i AP w Slëpskù) abò le pò egzaminie (przë ZK-P) ze znajomòscë kaszëbszczégò jãzëka, ùpròwniającym do ùczeniò w szkòle; taczì znajomòscë jãzëka nabiwò sã téż na kùrsach Akademii Warkòwégò Sztòłceniò.

ZK-P wëdało òstatno nowé szkòłowé ùczbòwniczi, np. Jaromira Labùdda *Zòrno mòwë*, kl. I–III i *Zdrój słowa*, kl. IV–VI (2007); Danuta Pioch *Kaszëbë. Zemia i lëdze* (I etap edukacyjny) i *Òjczëstò mòwa* (I kl. gimnazjum) (2011); Felicja Baska-Bòrzëszkòwskò i Wòjcech Myszk *Jò w Kaszëbsczì, Kaszëbskò w swiece*. IV etap edukacyjny cz. I. Ùczbòwnik do kaszëbszczégò jãzëka dlò IV etapù sztòłceniò (2012). Nadto Jòn Mòrdawsczi wëdòł symùltanicznã *Geografijã Kaszub. Geògrafia Kaszëb* (2008), a Jerzi Nacel *Chemiò òglòwò i òrganicznò* (2013); ùczbòwniczi dotëje ministerstwò. Wczasni wëszło W. Bòbrowszczégò i K. Kwiatkòwsczi nietipòwé i piãkné *Kaszëbszczë abecadło. Twój piërszi elementòrz* (2000, 2002), a niedòwno pòwstòł téż nietipòwi i równo piãkny ùczbòwnik *Bëtowskò Zemia* (2013, red. C. Obracht-Prońdzynsczi i P. Dzekanowsczi, chtëren je téż ji tlòmaczã). Szerzi rzec mòże, że ùròbk co do tekstów nòukòwëch drëkòwónëch pò kaszëbskù je baro skrómny; niewielë àutorów pisze taczë tekstë w nym jãzëkù, a znaczącé znòw je to, że piërszim taczim

⁸ Przër. J. Mordawski, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005, s. 64-65.

piszącym bël F. Cenôwa. Ni ma jesz dotądka żódny naukôwi ksążczy napisóny pò kaszëbskù!

Na równi studiów zacząłô sã òd kaszëbisticzny specjalizacji na III i IV roku filologii pòlsczi ÙG òd rokù akad. 1993/1994 pòd pòzwã: jãzëk i kùtura Kaszëbów. Ji program òbjimôł razã 210 gòdz., w nym: 60 – kaszëbskô pismienizna, 40 – mòwa Kaszëbów, 50 – historiô Kaszëbów, 60 – kaszëbsczy lektorat. Nie zgłosëła sã równak wëznaczoné karno, tj. 12 studentów. Pòtemù dopiérze w 2009 r. władzë ÙG zezwòlëlë fòrmalno na takã specjalizacjã „wiedza o jëzyku i kulturze kaszubskiej” na licencjace filologii pòlsczi dlô karna 12 studentów z szerszim programã, realizowónym przez 360 gòdzën. Z nêch studiów 4 studentczci, jaczé sã zgłosëlë na môje jãzëkòwé seminarium, ùkùnczëlë jã w 2012 r. òbronã licencjatu dwie: Ana Cëchòsz i Ana Gutowska; z òstałëch 2 skùnczëlã jã jesz Aneta Òsowskô, ju ù dr Justinë Pòmiersczy. W rokù akad. 2012/13, òstatnym dlô ny specjalizacji, studiowało: na I rokù – 18 òsób, na II – 8, na III – 12. Nadto na Wëdzëlu Nòuk Spòlëznowëch ÙG, w Instituce Pedagogiczi prof. Kazmiërz Kòssòk-Głòwczewsczi prowadzi w tim czasie studia z na licencjace z wielokùlturowòscë.

Pò dludzi diskùsji i czãdu programowaniô (nad wszëtckò przez dr J. Pòmierskã i prof. C. Òbracht-Prondzynszëgò) władze ÙG zdecydowałë o pòwstaniem òd rujana 2013 r. nowégò czerënkù studiów, na równi licencjatu, tj. etnofilologii kaszëbsczy (specjalizacje: szkòlnowô i animacyjno-medialnô). Nowòczesny i atrakcyjny program (kòl 650 gòdzyn), m.jin. z praktycznã nòukã kaszëbsczëgò, je tak zbùdowóny, że absolwent tegò czerënkù nie je wcale „skòzóny” le na Kaszëbë i kaszëbiznã czë na robòtã jakno szkòlny. W ùszlim rokù zgłosëlô sã le 14 kandidate, a do ji òtemkniãcò nót bëło jich jaż 25. W 2014 r. rekrutacja òstała przedłużonô do wnika, ale wedle nònowszi wiedzë czerënk bãdze òtemkli bez zdrzeniô na zgłoszenia.

Dzysdniowi stan jãzëczny edukacji mòże ju ceszëc, ale nie je jesz nawetka dostateczny. Mało wiémë ò skùtkach, téz ò jakoscë programów, ùczbòwników, kwalifikacjach szkòlnëch... Je mùsz rozszerzëc ùczbã kaszëbsczëgò w przedszkòlim i strzédnëch szkòlach. Pòzytiwno zmienilë sã zastrzedzi prawné, pòmòc państwa, rolô ZK-P, ale je mùsz pòrzãdkòwac jãzëcznã normã, twòrzëc nowé słowarze, napisac i wëdac gramatikã (nòukòwã i szkòłowã) i historiã kaszëbsczy lëteraturë, kaszëbskã encyklopediã... Robòtë je wiele, a wiedno za mało je wëkòndòwców.

Jerzy Treder

Nauczanie języka kaszubskiego – rys historyczny

STRESZCZENIE

Przedstawiam – po kaszubsku – uwarunkowania nauki języka kaszubskiego jako przedmiotu szkolnego (tj. języka, literatury i kultury), a także kształcenia nauczycieli, powstawania podręczników i pomocy naukowych oraz stowarzyszeń nauczycieli. Nauki takiej nie było w szkole pruskiej (1772–1920) i w szkole polskiej w międzywojniu (1920–1939), a za czasów PRL (1945–1989) w programach szkolnych zalecano elementy kultury i mowy mieszkańców różnych regionów, w tym Kaszub. Dopiero w 1980 r. ZK-P zgłosiło 3 postulaty: 1. wprowadzenie przedmiotu „wiedza o Pomorzu” (historia, literatura i język kasz.), gdy inne treści tej wiedzy miały być realizowane na różnych przedmiotach; 2. przygotowanie programów i podręczników; 3. kształcenie nauczycieli przedmiotu. Ich realizacja „ruszyła” właściwie w 1991 r. Pierwszy podręcznik powstał w 2001 r., a pierwsi nauczyciele z certyfikatami zaczęli pracę w 1999 i 2000 r. Od tego momentu można mówić o nauce języka kaszubskiego w szkole. Dziś obejmuje ok. 16 tys. dzieci i młodzieży w ok. 400 szkołach. Większy rozmach nadała jej ustawa Sejmu RP z 2005 r., uznająca kaszubski za język regionalny i zobowiązująca państwo do opieki nad językiem i kulturą kaszubską. W tymże roku odbyła się pierwsza matura z kaszubskiego. Obecny stan tej edukacji jednak nie zadowala.

Jerzy Treder

Teaching Kashubian language – historical background

SUMMARY

The author presents, using the Kashubian language, conditions regarding teaching Kashubian (language, literature, culture) as a subject in the schools, and also educating the teachers, creating text book, conducting scientific studies, and organizing teacher associations. There was no such subject in Prussian schools (1772-1920), in Polish schools (1920-1939) or during the Polish People's Republic (1945-1989). In the schools, the programs only mentioned elements about the various aspects of Kashubia and other regions. Finally, in 1980, ZK-P proposed three postulates: 1. Introducing in schools the subject “knowledge about Pomerania” (history, literature, language) where previously separate segments of this knowledge had been included as parts of various subjects; 2. Preparing programs and text books; 3. Educating teachers concerning the subject.

The “knowledge about Pomerania” program first started in 1991. The first text book was published in 2001 and the first teachers with certificates began to work in 1999 and 2000. After that time, teaching the Kashubian language in the schools was a reality. Today the program encompasses 16,000 children and youth in approximately 400 schools. It became more significant after the Polish parliament passed a law in 2005 recognizing Kashubian as an independent regional language (not a dialect) which obliged the state to oversee both the language and the Kashubian culture. In the same year the first matura exam in Kashubian occurred. The present situation is still needs improvement.